

Dins el tinter

**CORRESPONDÈNCIA FEMENINA
A CATALUNYA (1750-1900)**

Carme Sanmartí
Montserrat Sanmartí
Caterina Riba

E Eumo
Editorial

L'edició d'aquesta obra ha comptat amb el suport de l'Institut Català de les Dones, a través del programa Organització d'activitats vinculades als estudis interdisciplinaris de gènere de la UVic-UCC, i de la Diputació de Tarragona.

Diputació Tarragona

Primera edició: març de 2018

© Carme Sanmartí, Montserrat Sanmartí i Caterina Riba, 2017

© d'aquesta edició:

Eumo Editorial. C. Dr. Junyent, 1. 08500 Vic

www.eumoeditorial.com - eumoeditorial@eumoeditorial.com

—Eumo és l'editorial de la UVic-UCC—

Disseny de la coberta: Natàlia González

Fotografia de coberta: Arxiu privat Sanmartí

Maquetació: ebc, serveis editorials / Grafime

Imprès a Romanyà Valls

Dipòsit legal: B 4805-2018

ISBN: 978-84-9766-626-8

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei.

Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

ÍNDEX

Introducció	9
--------------------------	---

PRIMERA PART. AGAFAR LA PLOMA

1. Les cartes	19
Tipologia, característiques i funció.....	19
L'educació de les nenes	24
El sistema de correus	31
2. Les famílies i les redactors	36
Les famílies.....	38
El fons Castellarnau.....	40
El fons Baldrich.....	44
El fons Moragas.....	49
El fons Prats.....	53
La llengua	56

SEGONA PART. DE BONA TINTA

1. El context històric	61
La Guerra del Francès i el retorn de Ferran VII	62
Primera Guerra Carlina i desamortització de Mendizábal	67
Guerra dels Matiners i desamortització de Madoz.....	72
Crisi econòmica, fi del regnat de Isabel II i Tercera Guerra Carlina	74
La Guerra de Secessió Nord-americana.....	78
La Guerra de la Independència cubana.....	82

2. Economia domèstica i treball remunerat	88
Les mestresses.....	89
Les vídues	96
Les administradores.....	101
Dides i criades.....	106
3. La religiositat	111
La devoció de les dones.....	111
Església, educació i política	117
Les monges.....	123
4. La maternitat	129
Maternitat i Il·lustració.....	130
Embaràs, part i postpart.....	134
Alletament matern i dides.....	138
Les malalties dels infants	143
5. La gestió de la llar	146
L'alimentació.....	150
La roba.....	154
El servei domèstic	158
La neteja de la casa i la higiene personal.....	161
6. L'entorn familiar	164
La figura del pare	168
Nuviatge i casament.....	170
Les relacions matrimonials.....	178
Els llaços familiars.....	183
7. La cura de la salut.....	187
Les epidèmies	189
Els metges de capçalera i les consultes a especialistes	194
La gestió de les malalties a la llar.....	197

Malalties i remeis	200
Règims alimentaris	204
Caminades, banys de mar i balnearis	205
8. Oci i lectures	209
Passejos, viatges i visites	209
Actes religiosos i festes paganes	214
Lectures	218
Conclusions	225
Bibliografia.....	235
Arxius consultats	243
Annex. Lletres i cartes	247

INTRODUCCIÓ

Dins el tinter reivindica la correspondència familiar com a espai de memòria i font d'informació privilegiada sobre les formes de sociabilitat i d'intimitat, altrament de difícil accés. Aquest llibre analitza un conjunt de 1.500 cartes escrites per dones procedents dels arxius de quatre famílies acomodades —Castellarnau, Baldrich, Moragas i Prats— instal·lades a Valls i a Tarragona entre 1750 i 1900. Per contextualitzar-les i estudiar-les ha estat necessari consultar una quantitat equivalent de cartes d'homes, sovint els seus interlocutors. El corpus prové de diversos fons documentals, entre arxius públics i col·leccions particulars¹, i ocupa uns vint-i-cinc metres lineals de prestatgeria. Mitjançant els escrits d'aquestes dones podem visitar el període històric corresponent des d'una nova perspectiva i traçar l'evolució dels costums i del pensament, evidenciant-ne els canvis i les permanències. Amb l'anàlisi de la correspondència, aquest volum pretén contribuir a la història social i cultural de mitjan segle XVIII i del segle XIX a Catalunya.

1. Els fons Baldrich/Coll i Prats es troben a l'Arxiu Municipal de Valls; els fons Castellarnau i Moragas estan dipositats a l'Arxiu Històric de Tarragona, tot i que també hem consultat una part de la correspondència Moragas de la Col·lecció particular Tarragona. Tanmateix, es pot trobar correspondència d'aquestes famílies en altres fons familiars custodiats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona, a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Camp o a la Biblioteca de Catalunya dins de fons patrimonials d'altres famílies.

Les cartes familiars, a les quals s'atribuí ben poc valor durant segles, no van despertar l'interès de l'Acadèmia fins la dècada dels anys 1980, sobretot a Itàlia i a França, on les recerques en aquest camp han estat especialment rellevants. Si bé la correspondència literària, concebuda per a ser llegida i comentada més enllà dels cercles privats, ja disposava de molta bibliografia crítica, no es parà atenció a les cartes familiars fins que autors i autores com l'italià Attilio Bartoli o els francesos Roger Chartier, Cécile Dauphin o Christine Planté en reivindicaren el valor. La introducció d'aquest tema en l'àmbit acadèmic espanyol tingué lloc a partir de 1990, i hi tingueren un paper destacat Antonio Castillo, Javier Antón Pelayo, Maria del Val González de la Peña o Eulalia de Ahumada.

L'anàlisi de correspondència ordinària s'inclou dins de l'anomenada «història sociocultural», una aproximació que es popularitza als anys 1970 i que desplaça el centre d'interès de la historiografia tradicional cap a la gent ordinària, el seu dia a dia i les diverses maneres de percebre el món. Es tracta d'un enfocament que s'ha desplegat, amb certes singularitats, arreu d'Europa i que ha estat denominat «història de la quotidianitat», «la història des de baix», «microhistòria» o «història de les mentalitats» (Burke, 1993).

D'altra banda, com que aquest llibre centra l'objecte d'estudi en la correspondència femenina, s'inscriu també en la «història de les dones». Aquest enfocament utilitza el gènere com a categoria d'anàlisi (Scott 1986) i considera que les relacions de sexe són essencials per abordar la història general (Perrot, 1987: 26). És important assenyalar que la «història de les dones» no és una branca segregada de la Història general sinó que el seu objectiu, segons Françoise Thébaud, és el de contribuir-hi comparant i relacionant la condició femenina amb la masculina a través de totes les fonts possibles

(2013: 182). Dins el context espanyol destaquen les aportacions a la història de les dones d'Isabel Morant, estudiosa de la construcció de la família moderna, Mònica Bolufer, especialista en història de les dones durant el segle XVIII, i Victòria López-Cordón i Montserrat Carbonell, que investiguen sobre família i economia domèstica en els segles XVIII i XIX.

Dins el tinter pretén esbrinar, a través de les cartes, quines eren les responsabilitats de les dones de famílies acomodades, com es relacionaven amb els homes, i de quina manera els van influir tant els conflictes armats com el desenvolupament polític i econòmic. Així mateix, en aquest estudi ens proposem determinar fins a quin punt les cartes van col·laborar a la socialització de les dones i analitzar l'abast de les xarxes creades, ja fos per cultivar vincles d'afecte i amistat com per demanar i compartir informacions. L'anàlisi també planteja les següents preguntes de partida: ¿Al llarg dels segles XVIII i XIX, les dones benestants catalanes guanyaren o perderen autonomia? ¿Quina era la percepció d'aquestes dones en relació a la seva situació de subordinació respecte als homes? ¿S'importà a Catalunya el model de l'àngel de la llar? ¿La formació que reberen a les escoles religioses a partir de mitjan segle XIX contribuï o frenà l'emancipació de les noies? ¿Les cartes van esdevenir un instrument de formació intel·lectual i moral? ¿I un espai d'intercanvi de coneixements pràctics? ¿Quina va ser la resposta de les dones davant la progressiva laïcització de la societat? ¿Quin efecte tingué sobre les dones el procés d'industrialització i l'aparició de noves professions per als homes?

El llibre s'articula en dos blocs diferenciats. El primer comprèn dos capítols introductoris i el segon el conformen els vuit restants, articulats temàticament. *Dins el tinter* s'obre amb una explicació sobre l'estructura i la funció de les cartes en general, i una descripció de les característiques específi-

ques de la correspondència femenina. Aquest tipus de documentació suposa un ric testimoni de la història de la llengua, i de l'evolució de la redacció i de la grafia, que evoluciona paral·lelament a l'educació de les nenes. Aquest apartat es clou amb una referència al sistema de correus, que era el que permetia la circulació de les cartes.

El segon capítol se centra en les principals famílies destinatàries de les cartes, de les quals s'aporten els arbres genealògics. La posició social i la professió dels homes de les diferents generacions determina el marc en què es desenvolupa el dia a dia de les autores de la correspondència. Per tal de reconstruir les relacions de parentesc i situar cadascuna de les redactores en l'entramat familiar ha estat imprescindible consultar, a més de les cartes, capítols matrimonials, llibres sacramentals, testaments, inventaris, llibres de família, cadastres i censos de població, entre altres. Aquest capítol també presenta el perfil de les redactores més rellevants de cada nissaga, tant per la quantitat de les cartes com pel seu contingut.

En el segon bloc del llibre s'analitzen les cartes en funció dels diversos aspectes que hem decidit tractar en aquest estudi. En primer lloc, s'evoca el context històric a partir de les al·lusions que s'hi fa a les cartes. Si bé en la majoria de casos les redactores s'hi refereixen només quan té alguna incidència en la seva vida quotidiana, s'hi inclouen els casos de Felisa Costa, establerta a Nova York, que fa un relat dels primers anys de la Guerra de Secessió Nord-americana, i el d'Enriqueta Thierry, vídua Moragas, resident a l'Havana, que explica les difícils circumstàncies polítiques i sanitàries que es vivien a l'illa caribenya entre els anys 1860 i 1880.

El següent capítol aborda les ocupacions econòmiques de les dones. Les cartes mostren la participació de moltes de les redactores en les activitats productives familiars. També hi trobem dones que han assumit l'administració de rendes o de

béns quan el propietari no se'n podia ocupar i de vídues que gestionaven les propietats familiars. Es tracta, així mateix, del servei domèstic, un tema que apareix en les cartes de les mestresses benestants, ja que criades, cuineres i dides formaven part de l'engranatge per al bon funcionament de la llar.

El capítol 5 explica la influència del catolicisme en les vides quotidianes. Les cartes evidencien que l'Església regia l'esdevenir de la comunitat: marcava el calendari, definia les celebracions i era el referent espiritual de les dones. La religiositat impregnava el dia a dia tant per a les manifestacions col·lectives com per a la pietat personal. S'hi analitzen també algunes cartes de monges que des dels convents dedicaren la seva vida a l'espiritualitat.

El següent capítol mostra la importància de la maternitat, una experiència vital que les dones anhelaven i temien alhora i s'hi recullen vivències de l'embaràs, del part i del postpart, a més de les principals malalties infantils. També s'hi posen de manifest les teories mèdiques del moment i el debat sobre l'alletament matern i les dides.

El setè capítol se centra en la gestió de la llar, a la qual les dones consagraven bona part del seu temps. Malgrat que procedien de famílies benestants, les redactors insisteixen en la responsabilitat i l'esgotament que els causava el fet d'haver de coordinar el servei per tenir sempre a punt la casa, els àpats i la roba i encarregar-se del benestar dels infants.

El vuitè està dedicat a l'entorn familiar. Els intercanvis epistolars ens permeten entreveure les relacions que s'estableixen entre les filles i els seus pares i mares i quin era el rol de cadascun dels membres de la família. El dot i l'estratègia matrimonial eren elements que condicionaven la vida de les dones de forma determinant. Aquest apartat conté les al·lusions al nuviatge, al casament i a les infidelitats que apareixen a les cartes.

El capítol següent està consagrat a la salut, tant a la pròpia com a la de familiars i persones properes, una preocupació omnipresent a les missives. Les complicacions derivades del part, la precària salut dels infants i la cura de les persones grans hi apareixen de forma recurrent. Les cartes reflecteixen una angoixa permanent davant els més mínims símptomes, una amenaça real si tenim en compte que la gran majoria de les redactores van veure morir algun dels seus fills o filles.

En l'últim bloc es tracta de l'oci i les lectures. Es ressegueixen les referències als diversos entreteniments que trobem a la correspondència: passejos, viatges, música, jocs de taula, balls, oficis religiosos, celebracions paganes, i estades en balnearis. També s'esmenten les lectures de les dones, fonamentalment pietoses, sota la supervisió del confessor, del pare o del marit. La correspondència palesa que a mitjan de segle XIX el tipus de lectura es diversificà i les novel·les adquiriren una gran popularitat.

* * *

Els fragments de les cartes que apareixen citats a *Dins el tinter* no han estat alterats, excepte en el cas de paraules juntes, que s'han separat, i els apòstrofs, que s'han adequat als criteris actuals. També han desenvolupat totes les abreviatures. [...] Omissió de part del text. [1830] Data deduïble pel context del text. Ús del punt volat per separar contraccions inexistents actualment «no·ls».

Fins a principis del XIX els noms apareixen en català. A partir dels anys 20, les cartes experimenten un procés de castellanització i canvien les signatures. Els noms Assumpta, Sunta, Marieta i Francesca es transformen en Asunción, Mariquita, Francisca (Paca). Pel que fa als homes, Joseph i Pep, per exemple, es converteixen en José o Pepe.

La mateixa redactora pot ser anomenada en català i en castellà. En la presentació de les autores de les cartes s'ha optat per unificar el nom i fer servir el més repetit.

* * *

Agraïm a les historiadores Mercè Renom i Josefina Ferrando els encertats suggeriments després d'una atenta lectura del text, a Roser Benet, les oportunes observacions d'estil. També voldríem donar les gràcies als arxivers dels fons consultats per la seva eficiència i amabilitat, i a Jaume Riba la seva ajuda en la confecció dels arbres genealògics.

* * *

Aquest llibre s'inscriu en les activitats del Grup d'Estudis de Gènere: Traducció, Literatura, Història i Comunicació (GETLIHC) (2017, SGR 136), de la Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya.